

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ТІМАШОВА Вікторія Михайлівна

УДК 321/01(477)(043.3)

**КОНСТИТУЮВАННЯ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ
ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ ТРАНЗИТНОГО СУСПІЛЬСТВА:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

23.00.01 – теорія та історія політичної науки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор політичних наук, професор
ВАРЗАР Іван Михайлович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, професор
кафедри політичних наук.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
КЛИМОНЧУК Василь Йосифович,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри політології;

доктор політичних наук, доцент
ПОЯРКОВА Тетяна Костянтинівна,
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка, професор
кафедри філософії та соціальних наук;

доктор політичних наук, доцент
ШАПОВАЛЕНКО Марина Володимирівна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри політології.

Захист відбудеться 28 лютого 2019 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 28 січня 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Я. Волянюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасному соціогуманітарному дискурсі немає чіткого визначення поняття політичної сфери, а в політологічних джерелах воно іноді трактується як явище, що не потребує аналітичного доказу, теоретичного розкриття та наукових пояснень. Водночас політична сфера є специфічним простором людського буття, в якому відображаються відмінності у потребах та інтересах соціальних верств, груп, класів. З урахуванням того, що означені потреби й інтереси стикаються, протиставляються або збігаються, відбувається безпосереднє зіставлення позицій і пошук способів, які можуть привести до їх певного компромісу та узгодженості на реалізаційному шляху політичного процесу в країні.

Оскільки виконання цих завдань покладається на державу, яка є найважливішим інститутом політичної сфери, вона і здійснює узгоджувальні акції міжсферної взаємодії різноманітних соціальних інститутів, корелює взаємовідносини порядку і змін, стабільності й розвитку, статистичних і динамічних станів та вимірів політичного життя суспільства. Надзвичайно актуальним це стає в умовах визначення Україною оптимальних шляхів демократизації, європейської інтеграції, пошуку свого автентичного місця у світовому співтоваристві.

Широке коло питань, пов'язаних із формуванням демократичних політичних цінностей, плюралістичної політичної ідеології, толерантності представлено з-поміж інших у низці публікацій з проблем соціальних реформ, політичної соціалізації електорального середовища, цивілізаційного спрямування політичних процесів, інноваційного партійного будівництва, ідейно-політичного плюралізму, державного управління, етнокультурного прогресу, політичного менеджменту тощо. У цьому зв'язку актуальною є теза про об'єктивну необхідність акумулювання результатів міждисциплінарних досліджень політичного життя суспільства, залучаючи до аналізу матеріали із галузей державознавства, правознавства, політичної філософії, політичної соціології та інших.

При дослідженні процесів трансформації, що відбуваються у політичній сфері транзитного суспільства, актуальною є проблематика реформування політичних інститутів і відносин, яку успішно розвиває у своїх працях велика група науковців, зокрема: В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Бакуменко, В. Бех, І. Варзар, М. Головатий, В. Горбатенко, М. Кармазіна, І. Курас, А. Пахарев, Є. Перегуда, А. Романюк, В. Сухонос, В. Ханстантинов, В. Шаповал, М. Шаповаленко, П. Шляхтун та інші.

У працях Б. Андрусишина, О. Валевського, В. Бабкіна, М. Дмитренка, М. Михальченка, О. Новакової, М. Остапенко, В. Ребкала, О. Рудакевича, В. Северинюка та інших детально розглянуто бачення процесів, що відбуваються в політичній сфері транзитного суспільства, за допомогою права, плюралістичної політичної ідеології та виваженої толерантності.

У контексті трансформаційних завдань важливою є політико-кратологічна діяльність інституційних структур політичної сфери –

теоретичний аналіз партійних, електоральних, самоврядних, геополітичних, інформаційно-технологічних, етнорегіональних суб'єктів тощо, здійснений у працях М. Іщенка, О. Картунова, Ф. Кирилюка, В. Корнієнка, С. Наумкіної, М. Обушного, Т. Пояркової, В. Савельєва, Ю. Сурміна, О. Токовенка, О. Третяка, Ю. Шайгородського та інших.

Сучасні погляди на поняття політичної сфери та її тлумачення не завжди описують її сутнісні властивості, а тому концептуальної завершеності потребує діалогія «ідея сферного устрою влади – теорія політико-сферної проблеми». Для цього потрібно визначити зміст терміна «сферний феномен» як теоретико-пізнавальної категорії, відокремити політичну сферу від інших сфер суспільного життя, сформувані теоретико-методологічний інструментарій дослідження політико-сферної проблеми, з'ясувати її складові. Ці та інші дотичні питання зумовили актуальність та доцільність вибору теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики й апробована на кафедрі політичних наук Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за основним науковим напрямом університету «Дослідження проблем гуманітарних наук», в рамках якого розробляється тема: «Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий досвід і українські реалії» (протокол № 6 від 26 грудня 2012 р.). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 9 від 30 грудня 2015 р.).

Метою дослідження є комплексна концептуалізація феномену сучасної політичної сфери транзитного суспільства.

Мета дослідження визначила постановку і розв'язання низки *завдань*:

– систематизувати наукові підходи щодо витоків й утвердження суспільної сфери життя та з'ясувати методологічний інструментарій дослідження політико-сферної проблеми;

– виявити ідейно-теоретичні витoki сферного феномену у філософсько-політичній думці Стародавніх Китаю, Індії та Еллади, європейського Середньовіччя і Ренесансу, Нового та Новітнього часів;

– окреслити понятійно-термінологічні й методолого-концептуальні підходи до сучасної теорії політичної сфери, розмежувати у змістовному і функціональному аспектах поняття «сфера суспільного життя людини» й «галузь життєдіяльності людини»;

– обґрунтувати диференціацію суспільних сфер на три підгрупи: 1) творчі, 2) споживацькі та 3) обслуговуючі;

– визначити місце політичної сфери у співвідношеннях з іншими сферами суспільного життя;

– розкрити функції політичної сфери з позиції її структурування на відносини, інститути та ідеологію як її специфічні підсистеми;

– проаналізувати політичні відносини як відносини в політичній сфері між соціальними спільнотами з питань, що мають істотне значення для них і життєдіяльності суспільства, а також відносини між ними й державними

політичними суб'єктами з цих же приводів і питань форм та методів управління державою і громадськими справами;

- з'ясувати механізм ефективної інституалізації політичної сфери та його вплив на перебіг політичних процесів в Україні;

- обґрунтувати місце ідеології як невід'ємної складової політичної сфери та її вплив на політичні відносини та інститути;

- окреслити політичну сферу сучасного транзитного суспільства, в тому числі й українського, через динамічний стан вектора «зміни – реформування – модернізація»;

- розкрити співвідношення понять «реформа політичної сфери» та «децентралізація політичної влади» в умовах формування демократичної української держави;

- простежити внутрішньосферні трансформації в контексті соціально-політичної модернізації України.

Об'єктом дослідження є розвиток країни як цілісного соціосферного феномену, в тому числі політичної сфери суспільного життя.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні виміри процесу конституювання й функціонування політичної сфери сучасного українського транзитного суспільства.

Методологічна основа дослідження базується на операційних конструктах – принципах, підходах, способах і методах, що напрацьовані в соціально-гуманітарних науках і дозволяють розкрити суть окресленої проблематики. Вибір методологічних засад обумовлений єдністю загально-філософського, гносеологічного та політологічного рівнів осмислення зазначеної проблеми.

У дисертації визначальними принципами є науковість, комплексність, системність, історизм, послідовність, об'єктивність, плюралізм, всебічність.

У ході дослідження акцентується увага на таких методологічних підходах: 1) комплексний (розуміння політичної сфери як цілісного суспільно-політичного явища, її складових, специфіки інституалізації в конкретному суспільстві, впливу на інші сфери суспільного життя); 2) концептуальний (аналіз витоків та еволюції понять «політична сфера», «галузь суспільної діяльності», «структура політичної сфери» тощо); 3) герменевтичний (використання принципів і способів тлумачення, аналізу, інтерпретації функцій політичної сфери, що склалися в сучасній політичній науці); 4) політико-аксіологічний (осмислення ціннісної та когнітивної компоненти при конституюванні й функціонуванні політичної сфери, її складових); 5) історичний (опис фактів і явищ, що відбуваються у політичній сфері в конкретно-історичних обставинах, у взаємозв'язку та взаємозумовленості, з урахуванням розстановки й політичної орієнтації соціальних груп, верств, громадських організацій); 6) системний (уявлення про цілісність політичної сфери, її співвідношення як цілого та частин, взаємодію з оточуючим середовищем, активний характер діяльності суб'єктів у її інституційних структурах); 7) структурно-функціональний (розгляд суб'єктів у політичній сфері як складних, відособлених феноменів, що мають власну структуру і

виконують певні функції). Політична сфера розглядається також із позицій синергетичного підходу, що пояснює її конституювання й функціонування процесами самоорганізації та саморозвитку складних соціальних систем.

Відповідно до мети і завдань дослідження в дисертації використано загальнонаукові, філософські та спеціальні політологічні методи. Це аналіз і синтез, абстрагування, порівняння, інтерпретація, узагальнення та концептуалізація, що дозволило забезпечити обґрунтованість і достовірність отриманих наукових результатів щодо осягнення феномену політичної сфери як суспільно-політичного явища та відповідного наукового поняття.

У дисертації приділено увагу спеціальним методологічним засобам дослідження конституювання й функціонування політичної сфери, що реалізовані на базі мережевих розвідок представників соціальної психології (Дж. Морено), політичної антропології (Дж. Мітчел), політичної комунікації (Е. Гріффін, Ч.-Х. Кулі), теорії політичного постмодерну (Ж. Бодріяр, П. Бурдьє, М. Фуко) та інших наукових напрямів. Одні розглядали політику як «процес множини акторів», інші – віддавали перевагу громадським, науковим, корпоративним, бізнесовим та іншим неформальним колективним утворенням як суб'єктам політичних відносин, що намагалися вплинути на політичну владу з метою захисту своїх інтересів.

Емпіричною основою дослідження стали експертні доповіді й фахові дискусії Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, моніторинги Інституту соціології НАН України. Висновки дослідження також ґрунтуються на політологічному аналізі передвиборчих програм кандидатів у президенти, здійсненому дисертантом напередодні виборчої кампанії 2014 року.

Наукова новизна дослідження полягає в концептуалізації феномену політичної сфери, побудові теоретико-методологічної моделі політичної сфери, з'ясуванні її складових, розкриття природи політичної сфери, що обумовлює перебіг конституювання й функціонування її інститутів і структур в умовах політичної модернізації України. Наукова новизна дисертації конкретизується в низці положень, що розкривають базову концепцію і виносяться на захист.

Уперше:

– здійснено концептуалізацію поняття «політична сфера» з двох пізнавальних позицій: 1) з позицій політико-філософської традиції – як поглядів на політичну сферу в якості комплексного, багаторівневого суспільного явища, де найголовнішим є феномен інститутів політичної влади, що визначає цінності, навколо яких складаються політичні відносини людей, їх погляди на інститути та відносини; 2) з позицій політичної науки, – як теоретичного конструкта, що має основні ідейно-концептуальні складники (політичні відносини, політичні інститути, політичну ідеологію) й супутні елементи (політичну систему, політичну культуру, політичну свідомість, політичну етику, політичне право тощо), синергетична взаємодія і взаємовплив яких визначають перебіг конституювання та функціонування політичних процесів у будь-якій країні;

– відповідно до визначених ознак здійснено класифікацію сфер суспільного життя на творчі (в яких люди виробляють матеріальні та нематеріальні продукти), споживацькі (в яких люди споживають ці вироблені продукти) та інфраструктурні (що обслуговують усі сфери суспільного життя);

– переосмислено усталене в політичній науці та політичній практиці положення про статус соціальної сфери, а також її особливі співвідношення з політичною сферою. Політична сфера тісно взаємодіє, а в деяких випадках «накладається» на інші сфери, набуваючи деяких їхніх рис, на що вказує поєднання політичною сферою у своєму предметному просторі політичної статистики, яка спричиняє відтворення старого соціального порядку, і політичної динаміки, що продукує утворення нового соціального устрою;

– окреслено основні ознаки політичної сфери сучасного транзитного суспільства, які полягають у: 1) невизначеності стратегії як довгострокового, послідовного, конструктивного й раціонального плану дій; 2) відсутності функціональної взаємодії держави і суспільства в питаннях регулювання соціально-економічних, політико-правових, культурних процесів; 3) неусталеності суспільних зв'язків та стрімкій зміні форми і змісту багатьох видів суспільних відносин, що виявляється насамперед у невідворотних змінах відносин в економіці, пов'язаних з інститутами власності та вільної конкуренції, а в політичній сфері супроводжується зміною домінантних типів суспільних зв'язків і перерозподілом влади;

– до інноваційного осмислення поряд з усталеними (неоінституціональний, людиноцентристський, структурно-функціональний, синергетичний та інші методи і підходи) запропоновано також основні для цього дослідження спеціальні методи, пов'язані з практично-управлінськими засобами політичної сфери, зокрема, тріадний, етнокультурного конструювання політики в багатоскладовому суспільстві та інші;

– розширено понятійно-категоріальний апарат обраного предмета дослідження, зокрема, запропоновано бачення такої категорії як «надсфера суспільного життя» – обшир суспільно-колективного життя людей, де задовольняються їх пересічно-буттєві потреби та інтереси, пов'язані зі споживанням раніше кимось створених вартостей і цінностей, що є однією з фундаментальних основ буття як окремої людини, так і всього суспільства (наприклад соціальна сфера), а також «логіколокус суспільного життя», «система політико-сферного правління країною», «сферна логіка суспільно-політичного життя».

Уточнено:

– методологію теоретичної інтерпретації положення про співвідношення понять «сфера суспільного життя людей» та «галузь суспільної життєдіяльності людей»;

– схему співвідношення на відповідних фазах розгортання різних політичних процесів структурних складових політичної сфери (відносин, інститутів, ідеології), яка полягає у створенні таких якісних змін, що зумовлюють послідовні соціальні реформи, а останні акумулюють

цивілізаційний потенціал соціально-політичної та економіко-культурної модернізації країни;

– структуру і функції, що відповідають архітектоніці політичної сфери як взаємодії політичних відносин, політичних інститутів, політичної ідеології та супутніх елементів, а також положення про те, що функціонування відкритих динамічних систем, якою є політична сфера, забезпечується процесами самоорганізації, саморегуляції та адаптації, які можна визначити і як функції системи, і як її характеристики;

– розуміння розвитку політичної сфери сучасного українського суспільства в контексті виявлення динамічного стану співвідношення «зміни – реформування – модернізація».

Отримали подальший розвиток:

– сучасне бачення теоретико-методологічного потенціалу синергетики в аплікації до проблем конституювання й функціонування політичної сфери, що може слугувати засобом розкриття її природи, вказівкою на необхідність відходу від однобічного, лінійного сценарію конституювання й функціонування політичної сфери в транзитному суспільстві, а також розглядати її як системну реальність із певною кількістю складових, супутніх елементів та зв'язків між ними, що визначають майбутнє як множину можливостей, а сьогодення – як напружений і відповідальний процес вибору;

– розуміння локалізації політичної сфери в контексті з іншими сферами суспільного життя, що зумовлює в підсумку міру та інтенсивність впливу політичної сфери на життєдіяльність людей у будь-якій країні, а також тип політичного режиму, модель громадянського суспільства, модус конституційного ладу, форму політичного правління країною;

– гносеологічні позиції про специфіку конструкції та кратологічного функціонування політичних інститутів політичних сфер розвинутих західноєвропейських суспільств та сучасної транзитної України;

– дослідження статички та динаміки життєтворчості політичної сфери сучасного українського суспільства з визначенням можливих напрямів її подальшого розвитку;

– зміст дослідницького поля операційних та підпорядкованих методу понять «принцип», «спосіб», «підхід», «концепт», «ареал» тощо.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дисертації отримані автором самостійно, всі опубліковані праці за темою дисертації є одноосібними.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. На науково-світоглядному потенціалі авторської концепції положення і висновки дисертації продовжують розвивати ідеї про особливості політичної сфери транзитного суспільства. Зокрема до подальшої наукової дискусії запропоновані погляди на політичну сферу як багаторівневе суспільне явище, важливим елементом якої є саме інститути політичної влади (визначальні щодо політичних цінностей, політичних відносин людей, їх поглядів на політичне життя суспільства), а також як теоретичний конструкт, що має основні ідейно-концептуальні та супутні елементи, взаємодія і взаємовплив яких визначають перебіг політичних

процесів у будь-якій країні. Дисертаційні здобутки, зокрема з'ясовані особливості, закономірності й тенденції розгортання і перебігу процесів у підсистемах політичної сфери, можуть стати в нагоді для майбутніх політологічних розвідок теоретичного транзитивного концепту.

У політико-кратологічному аспекті положення й висновки дисертації можуть посприяти правлячій політичній еліті в розумінні смислів і завдань дореформування вже існуючої політичної сфери та новому баченні перспектив модернізації країни.

Матеріали дисертації можуть бути використані в навчальному процесі у вищих навчальних закладах, зокрема при розробці курсів «Загальна теорія політики», «Політична модернізація», «Сучасна зарубіжна політологія», «Історія зарубіжних політичних вчень» тощо та галузевих спецкурсів із проблем модернізаційних стратегій транзитних суспільств.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дисертації доповідались та обговорювались на засіданнях кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики і кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Положення дисертації також пройшли апробацію на науково-практичній конференції, присвяченій 80-річчю проф. Андрійчука В. Г. «Концепції, стратегії та напрями розвитку Української держави: економіка, фінанси, право» (Київ, 28 вересня 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Державотворчі процеси в Україні та світі: реалії, проблеми, перспективи» (Івано-Франківськ, 31 жовтня 2012 р.); Міжрегіональній науково-практичній конференції «Соціально-економічний розвиток України та регіонів» (Івано-Франківськ, 22 листопада 2012 р.); V науковій конференції студентів та молодих вчених факультету правознавства та міжнародних відносин УДУФМТ «Права людини: історія та сучасність» (Київ, 6 грудня 2012 р.); X Всеукраїнській науковій конференції студентів і молодих вчених «Молодь, освіта, наука, духовність» (Київ, 22–23 лютого 2013 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Україна як геополітична реальність: політика, економіка, право, духовність» (Київ, 21 березня 2013 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих науковців «Глобальні тенденції світового господарства та їх вплив на соціально-економічний розвиток України» (Київ, 5 квітня 2013 р.); XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток економіки України в умовах глобально-інтеграційних процесів: економіка, фінанси, право» (Київ, 24 травня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні дослідження в юриспруденції» (Тернопіль, 2 жовтня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні дослідження в юриспруденції» (Тернопіль, 14 грудня 2013 р.); Міжрегіональній науково-практичній конференції «ЄС – Україна – Росія» (Івано-Франківськ, 20 грудня 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Становлення і розвиток Української державності: історія, сучасність, зарубіжний досвід» (Київ, 6 листопада 2014 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Модернізація України: проблеми та технології

успішності (питання економіки, права, соціології, освіти і культури)» (Київ, 12 листопада 2015 р.); Міжнародній юридичній науково-практичній конференції «Нові вектори розвитку демократії та інститутів держави і права» (Київ, 10 грудня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини» (Запоріжжя, 25-26 грудня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право, суспільство і держава: форми взаємодії» (Київ, 15-16 січня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (Одеса, 22-23 січня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (Львів, 29-30 січня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Формування державної освітньої політики: філософські, теоретичні та прикладні аспекти» (Київ, 25-26 лютого 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Государство и право. Актуальные научные проблемы. Рассмотрение. Решение. Практика» (Гданьск, 30-31 березня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Європейський вимір реформування публічного управління в Україні» (Київ, 24 листопада 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Education in modern university – project-based approach to the work organization in political science, sociology, philosophy, psychology, history according to the guidelines of the european qualifications framework (experience of Danubius University) (Sladkovicovo (Slovak Republic), 22-24 березня 2017 р.); Міжнародній науковій конференції «Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози» (Київ, 1-2 червня 2017 р.).

Публікації. Основні положення роботи, висновки та пропозиції представлені у 47 одноосібних наукових працях: монографії «Політична сфера транзитного суспільства: стан розробки проблеми та еволюційні тенденції» (загальний обсяг – 22,5 друк. арк.), у 21 статті у фахових із політичних наук виданнях (зокрема 5 статтях у зарубіжних виданнях і виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз), а також у 25 наукових працях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають отримані наукові результати.

Структура роботи. Дисертація є завершеним дослідженням, що складається з анотації, вступу, п'яти розділів, шістнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел, сімнадцяти додатків. Загальний обсяг дисертації становить 389 сторінок, основний зміст – 307 сторінок, список використаних джерел включає 422 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «**Вступі**» обґрунтовано вибір теми дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено мету й завдання, обґрунтовано методологію дослідження, розкрито наукову новизну, особистий внесок здобувача, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, представлено дані про апробацію дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – «Теоретико-методологічні й гносеолого-історіологічні виміри сферного феномену та політико-сферної проблеми» – визначено зміст терміну «сферний феномен» як епістемі, наведено підходи до виокремлення сфери суспільного життя від інших суспільних феноменів, розглянуто теоретико-методологічний інструментарій дослідження політико-сферної проблеми.

У підрозділі 1.1. – «Витоки й утвердження суспільної сфери життя: систематизація наукових підходів» – аналізується структура логіколокусу буття людини, яка має три площини: 1) найбільший елемент – це геосоціополітична площина проживання людини та її політичне громадянство (країна, суспільство, населенська спільнота); 2) середньо-великою площиною життя людини є сфера суспільного життя, яка складається з трьох структурних одиниць, – відносин, інститутів та ідей (ідеології); 3) найменшою діяльнісно-творчою площиною людини є її галузь конкретної життєдіяльності. Іншими словами, «країна» є геополітичною площиною, на якій розміщено «суспільство», що складається з окремих осіб, груп людей та різноманітних соціальних спільнот, які формують державу.

На прикладах трьох мислителів, які жили й діяли в різні часи Ренесансної епохи (Н. Макіавеллі, Ж. Боден, Т. Гоббс), з'ясовано їхній погляд на буття людей: одна країна, в ній – одне суспільство, яке формує державу. Проаналізована дискусія цих учених стосовно понятійної тріади «політика – суспільство – держава» в аспекті актуального й досі запитання: за яких умов розвитку суспільства держава є соціальним феноменом, а за яких – політичним феноменом, підсумком якої в сучасній констатації є те, що слід ураховувати не лише характер держави, а й спосіб відтворення в ній політичної сфери.

У підрозділі 1.2. – «Методологічний інструментарій дослідження політико-сферної проблеми» – поняття методології вживається в подвійному сенсі, – як загальнонаукова методологія та як методологія окремо взятої науки і теоретичної проблеми, що дає можливість розглянути предмет дослідження в його взаємодії з іншими предметами реальності та суперечливому русі.

Методологія дисертації базується на принципах, способах, підходах і методах. У сучасній українській суспільствознавчій літературі серед основних і практично працюючих принципів обрано системність, комплексність, об'єктивність, історизм, прагматизм, динамізм тощо.

Застосування в дисертації комплексного підходу дозволило розглянути політичну сферу як цілісне суспільно-політичне явище; концептуальний підхід – проаналізувати витоки та формування поняття «політична сфера»; герменевтичний – тлумачити, інтерпретувати функції політичної сфери; політико-аксіологічний – осмислити ціннісну та когнітивну компоненти при конституюванні й функціонуванні політичної сфери та її складових; історичний – розглянути факти та явища, що мають місце в політичній сфері в конкретно-історичних обставинах; системний – розкрити цілісність політичної сфери, її співвідношення як цілого і частин, її взаємодію з оточуючим середовищем; структурно-функціональний – представити суб'єкти політичної системи як складні, відособлені феномени, що мають власну структуру і виконують певні

функції; синергетичний – пояснити конституювання й функціонування політичної сфери процесами самоорганізації та саморозвитку складних соціальних систем.

У дослідженні використані способи стратагемування як цільового впливу певного провідного політичного інституту на проблемні ділянки політичної сфери; стадіювання, тобто процесів виникнення, розвитку та затухання різноманітних конфліктів усередині політичної сфери; стратегіювання – в якості системного типу мислення тощо. Застосовано структурно-функціональний, історіологічний, синергетичний, тріадний та інші методи, що дозволяють розкрити окреслену проблематику.

У другому розділі – **«Політико-сферний феномен в історіологічних вимірах та на тлі історико-пізнавальних епох»** – розглянуто конституацію трилогії: (1) ідея сферного феномену – (2) концепція суспільної сфери – (3) генезис теорії політичної сфери, що відобразилося в древніх міфах, народному фольклорі, різних писемних джерелах Античної, Середньовічної та Ренесансної епох, численних різножанрових теоретичних працях мислителів Нового й Новітнього часів.

У підрозділі 2.1. – *«Витоки діалектичного розуміння сферного феномену та політико-сферної проблеми у Стародавньому світі»* – встановлено, що на гносеологічному ґрунті перші «точки зростання» сферної ідеї з'явилися в Китаї приблизно з VIII до V ст. до н. е., де було сформульовано кілька ідейних відкриттів: 1) так звана «земна сфера» вже сприймається окремо від «небесної сфери»; 2) правитель країни більше не є «витвором небес», а є ставлеником народу; 3) поняття «держава» розпливчасте (її представляє правитель); 4) феномен політичної влади ще не відокремлено від інших її видів (батьківської, ідейної, економічної тощо), але стає очевидно, що «влада» посідає друге місце після «народу».

З'ясовано, що лінія наступництва в генезуванні концепту «політична сфера» оминає Індію та підводить до часів пізніх античних еллінів і ранніх античних римлян (IV–I ст. до н. е.). У працях еллінів Платона та Аристотеля і римлян Полібія й Цицерона виявляються досить чіткі контури феномену «політична сфера». Платон у книгах «Політика» та «Держава» конструює політико-надбудовний трикутник «монархія – аристократія – демократія», Аристотель у третій книзі «Політики» запроваджує поняття «державний устрій» та «політична система».

Показано, що за Античних часів політичну сферу в загальних рисах було відокремлено. Для «сферної теми» за часів Античності можна визначити лише арбітра і регулятора її життєдіяльності, – це «етос» (звичай, правило, порядок) – в еллінів і «право» (норма, закон, канон) – у римлян.

У підрозділі 2.2. – *«Європейське Середньовіччя і Ренесанс: відокремлення політичної сфери від інших локусів людського життя»* – з'ясовано, що вже за часів Раннього Середньовіччя розпливчасту ідею політичної сфери змінив дуалітет «вчення церкви – сила Божої держави». За Нового часу Б. Паскаль людину, людство і Землю поміщає в нечіткі координати «всезагальної сфери без центру й кордонів». Раціоналісти Р. Декарт, Б. Грасіан, А. Ришельє та інші

небесну сферу віддають Богові, земну сферу – монархам, а політичну владу – церкві, яка дедалі впевненіше ставала політичним інститутом.

Встановлено, що мислителі Пізнього Середньовіччя – Ж. Боден, Т. Гоббс, Б. Спіноза, А. Ришельє, Р. Декарт, П. Могила та інші – попередньо відокремили політичну сферу від інших сфер людського буття і зробили перші спроби з'ясувати структуру політичної сфери.

У підрозділі 2.3. – «Новий та Новітній часи: політико-ідеологічний феномен як виразник інтересів соціальних груп у сфері політики» – зазначається, що політичні ідеї Нового часу, пов'язані з формуванням поглядів на політичну сферу життя суспільства, переміщуються з однієї країни в іншу, слідуючи за бурхливими суспільними подіями. Ідеологія міцно закріплюється в політичній сфері в якості способу експлікації ідей і теорій, які виражають інтереси соціальних груп. Європейські просвітники до ідеологічного сектору політичної сфери додали концепти про захист таких універсальних цінностей, як ідейна свобода, честь і гідність людини, що оберігаються законами.

Показано, що за Нових часів розвитку Європи англієць А. Сміт чітко розмежував сфери економіки й політики та сформулював актуальну й до сьогодні думку про політико-економічну детермінацію типу суспільного ладу в країні. Корелятивні ролі в цих модифікаційних процесах – за державою, яка за всіх умов є центральним елементом інституційного сектору політичної сфери, але не завжди впливає на економічні суб'єкти.

Підкреслено, що ідея сферного устрою суспільства отримала розвиток в багатьох працях класиків марксизму, які в 1850 – 60-х рр. пропонували ідею чотирисферної структури суспільства в зародковій формі, а саме: (1) матеріальна сфера, (2) сфера виробництва суспільних відносин, (3) сфера духовного виробництва і (4) сфера виробництва самої людини, а при аналізі структури суспільно-економічної формації виділяли в ній сфери з економічними, політико-юридичними, ідеологічними та іншими соціальними відносинами.

Досліджено, що на рубежі 1970 – 80-х рр. сферна ідея отримала подальший розвиток у працях О. Айзиковича, В. Баруліна, М. Борщевського, В. Іванова, Л. Семашка та інших. З другої половини 1990-х рр. навколо розроблюваної у дисертації діалогії «сферний феномен – політико-сферна проблема» відбувається низка флуктуаційних викривлень і часом несумісних об'єднань сферно-галузевих елементів у політичній сфері. Нині вітчизняні науковці (К. Ващенко, В. Вербець, С. Коврига, В. Корнієнко, В. Пашенко, В. Піча, М. Юрій, О. Субота, О. Токовенко, О. Третяк, Т. Христюк, П. Шляхтун), застосовуючи різні підходи, намагаються сформулювати поняття «політична сфера суспільного життя».

У третьому розділі – «Диференціація політичної сфери з полісемізму сфер суспільного життя» – політичну сферу розглянуто у змістовних співвідношеннях із творчими, споживацькими та інфраструктурними сферами. Основною думкою розділу є те, що не через авторитарний тиск, а тільки за посередництва політичної філософії, політичної економії, політичної етнології,

політичної етики тощо, політична сфера впливає на модус життєтворчих зв'язків з іншими сферами.

У підрозділі 3.1. – *«Понятійно-термінологічні й концептуальні підходи до сучасної теорії політичної сфери»* – встановлено зв'язок між класичною спадщиною першої чверті ХІХ ст., який полягає в тому, що А. де Сен-Симон, Д. Рікардо, А. Сміт та інші визнавали реальними лише три суспільні сфери, – економічну, історичну й культурну, та групою постгегельянців 1840 – 70-х рр. – Ф. Фер'є, К. Маркс, Ф. Тьонніс та інші, які свої сферологічні погляди спрямовували до визнання переважно матеріально-економічної сфери життя. Однак, ця макросфера деталізувалася на чотири «периферійні сфери», – предметно-матеріальну сферу, сферу виробництва суспільних відносин, сферу духовного виробництва і сферу виробництва самої людини. На рубежі 1980 – 90-х рр. сферна ідея отримала подальший розвиток у працях В. Андрушенка, І. Варзаря, М. Михальченка та інших. З другої половини 1990-х рр. і донині цю теоретичну проблематику успішно досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Бех, Ю. Бех, К. Ващенко, В. Климончук, С. Коврига, В. Пашенко, Т. Пояркова, О. Третяк, П. Шляхтун, та інші, намагаючись сформулювати нові відтінки життєдії самої політичної сфери суспільного життя.

З'ясовано, що відштовхуючись від наявності необхідних людині речей, без яких її існування є неможливим, обрано п'ять сфер, в яких твориться людське життя, а саме: 1) сфера економічного життя; 2) сфера політичного життя; 3) сфера духовного життя; 4) сфера культурного життя, 5) сфера етноісторичного життя. Ці сфери й уособлюють п'ять груп (основних) людських потреб, інтересів, цілей, проблем і завдань життєдіяльності. На периферіях сфер та у міжсферному просторі утворюються «оболонкові» галузі взаємного покриття – галузі практичної діяльності людей.

У підрозділі 3.2. – *«Інтерпретації трансформації політичної сфери транзитного суспільства»* – розглянуто ключові положення сучасних вітчизняних науковців (О. Бабкіна, Є. Головаха, О. Долженков, А. Колодій, М. Михальченко, Н. Паніна, В. Тарасенко, Г. Шипунов та інші) щодо політичної сфери перехідного (транзитного) суспільства.

Запропоновано (1) класифікувати суспільні сфери на творчі, споживацькі та обслуговуючі, (2) умовно «поділити» зміст філософської категорії «суспільне буття людини» на два субпоняття, – а) «сферу суспільного буття людини» та б) «галузь суспільної життєдіяльності людини».

У підрозділі сформульовано поняття «надсфер» суспільного життя. До них належать соціальна, правова, етична, комунікаційна, інформаційна.

Простежено генезу питання про співвідношення понять «сфера» і «система». Встановлено, що поняття політичної системи перебуває в нерозривній єдності з поняттям політичної сфери, оскільки політична система – це структура (архітектоніка) останньої, що охоплює головні складники й елементи політичних відносин, політичних інститутів і політичної діяльності в життєвому просторі політичної сфери суспільства.

У підрозділі 3.3. – *«Політична сфера в контекстних співвідношеннях із творчими та споживацькими сферами суспільного життя»* – встановлено, що

взаємозв'язок політичної сфери з іншими суспільними сферами в просторі соціальної сфери проявляється в двох аспектах. З одного боку, політика детермінована економічними, духовними, етичними, культурними, етноісторичними факторами та іншими чинниками, з другого, – політична сфера здатна впливати на ці сфери, «проникати» в них, взаємодіяти з ними. Це пов'язано з тим, що політична сфера покликана забезпечити умови, за яких створення і присвоєння суспільних цінностей, вироблених у матеріальній, духовній, культурній та інших галузях, відповідало б інтересам тих чи інших соціальних груп, що реалізується за допомогою влади як інструменту розподілу матеріальних ресурсів і різноманітних благ у суспільстві. Тому вона є «об'єктивно присутньою» в усіх сферах суспільного життя через властиві їй регулюючі функції.

Акцентовано на тому, що залежно від локусу розташування політична сфера особливо впливає на сфери, що межують з нею, своїми суміжними галузями життєдіяльності. У підсумку міра та інтенсивність впливу політичної сфери на життєдіяльність людей у будь-якій країні зумовлює тип політичного режиму, модель громадянського суспільства, модус конституційного ладу, форму політичного правління країною.

У **четвертому розділі – «Структурно-функціональний аналіз політичної сфери транзитного суспільства»** – розглянуто структуру та функції політичної сфери, а також політичні відносини людей у політичній сфері, інститути політичної сфери, політичну ідеологію в політичній сфері в якості її специфічних підсистем.

У *підрозділі 4.1. – «Структура та функції політичної сфери: регулятивні та управлінські аспекти»* – за допомогою структурно-функціонального методу Т. Парсонса, системного аналізу Д. Істона та Г. Алмонда визначено, що будь-яка суспільна сфера складається з відносно автономних частин (підсистем, що також є системами), яку обумовлюють структурні та функціональні категорії: перші дають змогу зрозуміти суспільство в його статичному, рівноважному стані, другі – розглядають суспільство з погляду динаміки, зміни.

З'ясовано, що політична сфера отримала статус найважливішого соціального регулятивного механізму, без якого жодне складно організоване суспільство не здатне відтворювати і розвивати соціальний порядок, насамперед завдяки своїм функціям, а саме: 1) вираження і реалізація владних інтересів груп і прошарків суспільства; 2) раціоналізація конфліктів, надання міжгруповим відносинам цивілізованого характеру, який примирює протилежні сторони; 3) розподіл і перерозподіл суспільних благ з урахуванням групових пріоритетів для життєдіяльності суспільства; 4) управління і керівництво суспільними процесами як головний метод узгодження групових інтересів шляхом висунення загальних цілей соціального розвитку; 5) інтеграція суспільства і забезпечення цілісності суспільної системи; 6) соціалізація особистості, включення її в життя складно організованих держави і суспільства; 7) забезпечення комунікації, яке передбачає створення специфічних інститутів як особливої форми спілкування між конфліктуючими групами населення з приводу влади тощо.

У підрозділі 4.2. – «Відносини людей у політичній сфері як її специфічна підсистема» – встановлено, що сьогодні погляд на політичні відносини як специфічну підсистему політичної сфери транзитного суспільства, – інноваційне наукове слово на інтерпретаційному полі досліджуваної політико-сферної проблеми.

Політичні відносини розглянуто як синтезний підсумок взаємодій окремих людей, соціальних груп і політичних спільнот, що перевтілюються в один із механізмів центрального політико-державного владарювання, кожний з яких має тільки один, йому властивий інструмент управління зазначеними областями політики.

З'ясовано, що кожен владний механізм урівноважується відповідним комплексом областей державної політики в промислово-економічній, аграрній, культурній, молодіжній, фінансовій, міграційній, пенсійній та інших галузях людської життєдіяльності. Політична сфера впливає на ці області політики та галузі діяльності саме за посередництва конструктивного «втручання» в означену життєтворчість людей.

У підрозділі 4.3. – «Механізм результативної інституалізації політичної сфери» – зазначається, що на базі впорядкованих політичних відносин політичні інститути постають у двох вимірах: зовнішньому (правовому) та внутрішньому (первинно-сферному, звичаєвому). Перший вимір не може ефективно функціонувати в демократичному суспільстві, не базуючись на другому. Другий вимір у випадку, коли не отримує закріплення в праві, діє автономно («в тіні») і детермінує появу політичних інститутів, які негативно впливають на інші структурні елементи політичної сфери.

Підсумовано, що під кутом зору політико-сферного інституту держава є потрійним феноменом: 1) основним політичним інститутом суспільства, 2) головним складником його політичних сфери й системи; 3) центральним суб'єктом системи політичного владарювання справами суспільства.

У підрозділі 4.4. – «Вплив ідеології на суспільні відносини та інститути в політичній сфері» – розкривається роль і місце в політичній сфері суспільного життя політичних ідеологій як необхідної умови, що передбачає їх конкуренцію в рамках правового поля. Представниками основних політичних ідеологій сучасності є політичні партії, а також деякі громадсько-політичні об'єднання, рухи й організації, в яких громадяни реалізують свої інтереси, запити і потреби, підтримують чи не підтримують формальну владу та її структури.

Наголошено, що головною умовою активізації суспільства у полі ідейно-політичного плюралізму є поява на базі закріплення у своєму статусі середнього соціального класу й нового політичного класу, які в Україні лише формуються. Для того щоб це нове плюралістичне вчення змогло вижити та відіграти помітну роль у долі політичного класу й усього суспільства, повинна з'явитись обмежена, але внутрішньо організована група людей, які приймуть це вчення як свої переконання й готові присвятити всі свої сили його захисту. Це має бути найцінніша частина наукової, творчої та ділової еліти, яка помічає і розуміє соціальну сутність домінуючого напрямку еволюції модернізованої країни й усього людства.

У п'ятому розділі – «Політична сфера сучасного українського суспільства: динаміка тріади “зміни – реформування – модернізація”» – розглянуто теоретико-методологічний супровід зазначеного тріадного трансформаційного процесу в сьогоденній Україні. З'ясовано, що реформа політичної сфери – це передумова та крок до конституційної реформи. Визначено теоретичні співкореляції понять «реформа політичної сфери» та «децентралізація політичної влади» в багатоскладовому суспільстві. Проаналізовано внутрішньосферні політичні трансформації в контексті соціально-політичної модернізації країни.

У підрозділі 5.1. – «Теоретико-методологічне осмислення трансформаційного процесу в сучасній Україні» – очевидними є певні особливості українського варіанту демократії, що залежать від характеру політичного режиму, який об'єктивно складається в Україні та поєднує ознаки патримоніального авторитарного режиму, пов'язаного зі змінами політичних інститутів та суспільної свідомості в напрямі демократизації. Паралельно відбувається збереження і розвиток інститутів авторитарного режиму й посилення процесів олігархізації, що призводить до монополізації багатьох галузей суспільного життя. Боротьба між цими тенденціями відбувається в усіх сферах та особливо відчутно – в політичній сфері, – що й зумовлює успіх/неуспіх і темпи життєтворчих перетворень в країні.

Встановлено, що, з точки зору послідовності та якості трансформацій у суспільстві, особливістю життєтворчості політичної сфери та її галузей є проникнення в соціологічне поле сусідніх сфер, що в аспекті тріадного методу соціально-політичних перетворень полягає в такому: (1) якісні зміни головних складників політичної сфери (відносин, інститутів, ідеології) зумовлюють (2) послідовні соціальні реформи, які акумулюють цивілізаційний потенціал (3) соціальної модернізації країни. Тому повернути країну в цивілізоване русло може лише головний інститут політичної сфери – держава.

У підрозділі 5.2. – «Нормативно-правова система політичної сфери як фактор стабілізації транзитного суспільства» – з'ясовано, що в умовах перехідних суспільств питання правового регулювання суспільних відносин набувають особливої значущості, оскільки має місце неусталеність суспільних зв'язків, що супроводжується стрімкою зміною їх форми та змісту. При цьому саме на рівні суспільних відносин відбуваються дві докорінні зміни. По-перше, – це невідворотні зрушення у відносинах в економіці, пов'язані з формуванням інститутів власності та вільної конкуренції. По-друге, при переході тоталітарної системи до демократії у політичній сфері відносини виникають на підставі політичного плюралізму і багатопартійності, формуючи при цьому систему юридичних норм, що забезпечують розвиток інститутів політичної демократії.

Теоретично апробується теза про те, що республіка – це форма та структурний устрій держави, у фундаменті якої найбільше реалізовується ідея суверенітету народу, за згодою та дорученням якого політична влада поділяється і здійснюється на його користь та під його контролем. Парламентаризм є механізмом трансляції й вираження інтересів певних верств населення, домагання їх урахування і здійснення. Поряд з цим іншим

каналом висловлення волі громадянського суспільства як механізму неформального соціального партнерства, що уможливорює здійснення й баланс існуючих інтересів, є політичні партії, політичні вибори, неінституалізовані форми громадянської непокори. У цьому зв'язку можна визначатись і з формою політичного правління країною, моделлю державного управління народним господарством, суспільними справами, типом політичного режиму в країні тощо.

У підрозділі 5.3. – «Співвідношення понять “реформа політичної сфери” та “децентралізація політичної влади” в умовах формування політичної нації» – з'ясовано, що за роки незалежності України, в основному, сформовано законодавство, яке визначає систему органів публічної влади, їх повноваження, порядок формування та ресурсну основу їх діяльності. Констатується також, що через різні причини, передусім відсутність політичної волі владної еліти, в Україні не завершене системне реформування адміністративно-територіального устрою, що є першою умовою децентралізації політичної влади, через вдосконалення системи місцевого самоврядування з дієздатними територіальними громадами, яка адекватно відповідала б потребам суспільства.

Обґрунтовано положення, що завершення реформи потребує усунення наявних прогалин і невизначеностей у Конституції України, а підсумковою є думка, що завершена реформа політичної сфери концептуально уподібнюється досконалій Конституції, яка врівноважує діалогію «децентралізована державна влада – місцеве самоврядування».

У підрозділі 5.4. – «Внутрішньосферні трансформації в контексті соціально-політичної модернізації України» – констатовано, що модернізація означає налагодження постійного діалогу між владою і населенням. Організація такого діалогу означає рух у бік відкритих політичної та соціальної систем, а сам діалог передбачає зростання соціальної мобільності людей на всіх рівнях суспільної організації країни. Ефективна координація мислення та дій між адміністративними і політичними групами та інститутами найбільше виявилася в політичній сфері. Тобто, системна реформа політичної сфери є результатом зусиль не лише владних органів, а й підсумком самоорганізації суспільства, який охоплює всіх його членів.

Акцентовано на тому, що політична соціалізація суб'єктів для всіх сфер життя і галузей діяльності постає новою проблемою з контекстів теорії політичної сфери. Сукупний досвід пострадянських країн засвідчує: тільки за умов цілковитої соціалізації людини та соціально-політичної суверенізації індивідуальних і колективних політичних суб'єктів у будь-якій країні може бути сформовано зріле громадянське суспільство, наявність якого є головною умовою формування в країні соціально-правової держави.

У «Висновках» сформульовано низку теоретичних положень, що характеризуються аналітико-світоглядною та теоретико-методологічною новизною.

1. Конституювання теоретичного образу феномену «сфера суспільного життя» почалося в Стародавньому Китаї (X – VIII ст. до н. е.), де зародилася

ідея людини як цілісної сфери, автором якої був Лао Цзи (VII ст. до н. е.). За умов Стародавніх Греції та Риму політичну сферу в загальних рисах було відокремлено, а також визначено арбітра і регулятора її життєдіяльності – «етос» (звичай, правило, порядок) – в еллінів, і «право» (норма, закон, канон) – у римлян. Політичні мислителі епох Реформації та Ренесансу відмежували політичну сферу від інших сфер людського буття і близько підійшли до визначення структури політичної сфери, а теоретики і праксеологи Середньовіччя намагалися відокремити політичну сферу від інших локусів людського буття. За Нових часів розвитку Європи А. Сміт чітко розмежував сфери економіки і політики, а М. Вебер запропонував вагомі корективи в розуміння фундаментальної проблеми взаємозв'язку між економікою і політикою в процесі суспільного розвитку. У працях класиків марксизму в 1850 – 60-х рр. було запропоновано ідею чотирисферної структури суспільства в зародковій формі, а саме: (1) матеріальна сфера, (2) сфера «виробництва суспільних відносин», (3) сфера «духовного виробництва» і (4) сфера «виробництва самої людини». На рубежі 1980 – 90-х рр. сферна ідея отримала подальший розвиток у працях О. Айзиковича, В. Андрущенка, В. Баруліна, М. Борщевського, І. Варзара, В. Іванова, М. Михальченка, Л. Семашка та інших.

2. Для позначення в будь-якому суспільстві просторового поля фізичного буття й буденно-практичної життєдіяльності людини сформульовано поняття логіколокусу. Визначено, що основним логіколокусом діяльнісного буття людини є пара споріднених, але не тотожних понять, – (1) «сфера людського буття» та (2) «галузь людської життєдіяльності». Здійснено перші підходи до прояснення змісту основних робочих понять, – сфера, сферний феномен, сферна побудова людського суспільства, політико-сферна проблема тощо.

Поряд з науковими методами (людиноцентристський, структурно-функціональний, історіологічний, синергетичний, тріадний, мережевий, неоінституціональний) запропоновано спеціальні методи, які можна віднести до практично-управлінських засобів політичної сфери. Це методи концептуальної контрдемократії, інституту області державної політики, поштовху тощо. Застосування в аналізі цих та інших методів допомагає з'ясувати диференціацію квазіпарних понять «поділ політичних влад – розподіл повноважень політичних влад».

3. У дослідженні ключовою стала теза про наявність як мінімум п'яти необхідних людині речей, без яких її існування є неможливим, – їжа, одяг, житло, розмноження, спілкування. Це – сфери економічного, політичного, духовного, культурного та етноісторичного життя. У результаті взаємозв'язку сфер утворюються численні міжсферні та внутрішньосферні ділянки взаємного покриття, які названо «галузями суспільної життєдіяльності». Ці динамічно утворювані галузі мають однакову структуру, яка містить три основні складники: 1) відносини людей з приводу важливих для них питань (цілей, потреб, проблем, інтересів тощо); 2) інститутів, які створюють люди саме для вирішення цих питань; 3) поглядів людей на свої відносини та створені інститути, тобто ідеології. У контексті взаємодії усіх цих сферних елементів

(відносин, інститутів, ідеології) та провідної ролі в їхньому середовищі інститутів утворюються різноманітні та різнопрофільні політичні системи: управлінські, партійні, електоральні, інформаційно-технологічні тощо.

4. Сформульовано авторське бачення поняття «політична сфера суспільного життя» як комплексного, багаторівневого суспільного явища, де найголовнішим є феномен політичної влади, інтегративна присутність якої визначає цінності, що слугують основою формування політичних відносин людей, створення політичних інститутів для функціонування та реалізації цих відносин, формування політичної ідеології, яка є результатом і засобом матеріалізації політично усвідомленої діяльності людей.

У дисертації значне місце посідає корелятивний концепт структурно-змістовних відносин політичної сфери та політичної системи. Встановлено, що поняття «політичної системи» перебуває в нерозривній єдності з поняттям «політичної сфери», оскільки політична система – це структура (архітектоніка) політичної сфери, яка складається з політичних відносин, політичних інститутів і політичної ідеології, що визначають політичну сферу будь-якого суспільства. З позицій політичної філософії, кожна велика система «має у своєму підпорядкуванні» кілька підсистем, а кожна підсистема має своїх сутнісно-реалізаційних виразників. В якості останніх виокремлено: 1) певну кількість суміжних сфер суспільного життя, 2) незліченну кількість галузей суспільної життєдіяльності людей, які побутують всередині сфер та у просторі між ними), 3) специфічний управлінський інструмент, що застосовується до будь-якої сфери та галузі, – область державної політики.

5. Здійснено класифікацію суспільних сфер на (1) творчі (або креативні) – місце політичної сфери саме тут, – поряд з економічною та етноісторичною сферами, на (2) споживацькі (або надсфери) та (3) обслуговуючі (інфраструктурні), до яких відносимо право, етику, комунікацію, інформатику та інші. Уточнено, що найбільш споживацькою є соціальна сфера, за нею дещо меншою мірою – духовна й культурна сфери. При цьому соціальна сфера є надзвичайно складним і багаторівневим організмом, поведінка якого підпорядкована досягненню політичними суб'єктами цілей різних рівнів, часто не узгоджених між собою.

Політична сфера взаємодіє з іншими суспільними сферами завдяки двом взаємодоповнюючим позиціям. По-перше, політику формують економічні, духовні, етичні, культурні й інші маркери. По-друге, політична сфера здатна впливати на ці сфери, «проникати» в них, взаємодіяти з ними, формуючи економічну, соціальну, культурну та іншу політику. Це відбувається завдяки тому, що рушійною силою політики є влада – інструмент розподілення цінностей у суспільстві. Саме влада може забезпечити такі умови, створення й присвоєння суспільних цінностей, вироблених у різноманітних сферах і галузях суспільного життя, які відповідали б інтересам тих чи інших соціальних груп. Ця властивість політичної сфери забезпечує її об'єктивну присутність в усіх сферах суспільного життя через її регулюючі функції. Вплив політичної сфери на життєдіяльність людей у будь-якій країні зумовлює тип громадянського

суспільства, модель конституційного устрою, форму політичного правління країною.

6. Найважливішими функціями політичної сфери суспільного життя, які забезпечують її існування, визначено здатність до самоорганізації, саморегуляції й адаптації.

Функціонування відкритих динамічних систем, якою є політична сфера, забезпечується процесами самоорганізації, що означає здатність системи самостійно підтримувати, відтворювати чи вдосконалювати рівень своєї організації при зміні зовнішніх і внутрішніх умов її існування, діяльності з урахуванням минулого досвіду, спрямовану на збереження її цілісності, підвищення стійкості, забезпечення нормального функціонування або розвитку.

Процес саморегуляції як функцію політичної сфери життя суспільства можна розглядати за допомогою законів діалектики та з позицій синергетичного підходу. Саме завдяки їм можна визначити загальний зміст процесу самоорганізації та саморегуляції політичної сфери, його особливості, стійкість структур, їх незмінність і рухомість, взаємозв'язок з іншими структурами і явищами (регуляцією, організацією) та їх співвідношення, мінливість, безперервний розвиток саморегуляції в її історичних втіленнях. Державу, яка є головним інститутом і політичної сфери, і політичної системи життя суспільства, розглядають як регулятивну систему, що забезпечує підпорядкування складної сукупності відмінних між собою частин, що її утворюють. Серед них називають передусім політичний режим як сукупність механізмів, за допомогою яких держава здійснює свої функції з притаманними їм органами влади (парламентом, інститутом президентства тощо), що формує різні типи держав.

Через призму теорії політичних систем (Д. Істон, Г. Алмонд) концептуалізовано таку особливість політичної сфери, як адаптація, що передбачає як мінімум виконання двох функцій: 1) пропонувати суспільству цінності; 2) змушувати більшість його членів визнавати їх в якості обов'язкових. Саме за допомогою цих функцій політична сфера і система регулюють свою поведінку, трансформують внутрішню структуру і, навіть, можуть змінювати фундаментальні цілі.

7. Відносини в політичній сфері – це тип зв'язку її учасників, який стає складовою структури суспільства і, формуючись в процесі практичного спілкування людей, його ж і зумовлює. При цьому «структура» і «функція», що формують ці відносини і реалізують їх, є основним інструментом пізнання політичної сфери як частини соціального цілого (суспільства). Через них визначаються значення і наслідки всіх можливих процесів для життєздатності відповідних системи і сфери.

Демократичне суспільство характеризується, насамперед, наявністю збалансованої системи політичних та адміністративно-управлінських відносин. Для транзитної України різноманітні політико-сферні трансформації полягають у зміні відносин, що виникають при переході від авторитарного до демократичного управління суспільно-політичним життям. Це виявляється у відкритішій системі політичного управління, яка починає напрацьовувати

горизонтальні зв'язки між урядовими інститутами та громадянським суспільством шляхом прямого спілкування та переговорів, що дозволяє розв'язувати соціально значущі проблеми. На загальносистемному рівні цей процес переходу тлумачиться як новий тип організації взаємовідносин між системою управління (передусім політичними інститутами, які є важливим складником політичної системи і політичної сфери) та громадянським суспільством.

Принцип поділу влади і розподілу владних повноважень є основою побудови демократичної країни. Законодавча, виконавча та судова гілки влади виконують самостійні функції та пов'язані між собою функціональним балансом стримувань і противаг, який не дає можливості одній гілці домінувати над іншими. Сюди ж слід віднести перевагу законодавчої влади, незважаючи на відносну автономність інших гілок. Необхідне і формальне – конституційне – гарантування, оскільки тільки воно перетворює демократію на реальність, створюючи для цього важливі, затребувані умови.

В умовах перехідного періоду розвитку особливого статусу набуває держава як головний інститут політичної сфери. Держава повинна впроваджувати ефективне управління, при цьому нарощуючи роль і значення політичних інститутів, які запускають управлінські та регулюючі механізми. Держава має підвищувати здатність політико-сферних інституцій забезпечити для всіх громадян гідне життя і вільний розвиток, захистити їх права та свободи в умовах вільного ринку. При цьому вона має сповідувати плюралізм і толерантність, що для України означає рух у напрямку децентралізації та багатоточкового плюралізму, і зрештою запустить деконцентрацію відносин у політичній сфері.

8.3 позицій політико-сферного феномену, політичний інститут – це складний структурно-сферний елемент, що містить статусно-рольовий компонент, ціннісно-нормативну систему, стандарти політичної поведінки, ресурсний потенціал розвитку, систему зовнішніх санкцій і самоконтролю тощо. Весь цей потенціал забезпечує здійснення функцій, пов'язаних із поділом політичної влади у сферно-галузевих контекстах.

Дослідження практичного механізму політико-інституційного владарювання суспільними справами дозволило з'ясувати, що кожен із механізмів центрального політико-державного владарювання має тільки один, йому властивий інструмент управління різними областями політики. Іншими словами, всі галузі суспільної життєдіяльності людей управляються не вручну, а політико-оперативним чином, а саме: 1) парламент – виробленими ним же органічними законами, 2) уряд – виробленими на основі парламентських законів підзаконними актами, 3) суди – виробленими на підставі осмислення букви і духу парламентських законів ухвалами та постановами.

Під цим кутом зору політико-сферного інституту, держава є трисутнісним феноменом: 1) основним політичним інститутом суспільства, 2) головним складником його політичних сфери й системи і 3) центральним суб'єктом системи політичного владарювання справами громадянського суспільства. Троїста суть держави як головного інституту політичної сфери в

геосоціальному просторі будь-якої країни трансформується в технологію політичного владарювання, що полягає в розподілі владних повноважень між її інститутами та громадянським суспільством.

9. У фундаменті політичної сфери та інших суспільних сфер, політичної системи та більшості галузей життєдіяльності людей знаходиться політична ідеологія як сукупність відповідних ідей і цінностей, що відображає соціально-політичні потреби та інтереси реально існуючих у країні соціальних груп, і, врешті-решт, сутнісно та іміджево визначає вигляд політичної сфери та інших сфер суспільного устрою.

У Новітню добу політична ідеологія міцно закріпилася в політичній сфері як спосіб експлікації ідей і теорій, які виражають інтереси основних суб'єктів політики. З цього моменту ідеологічного відтінку набувало фактично будь-яке соціальне явище, в основі якого лежала програма політичної діяльності, спрямована на зміну або збереження існуючих політичних відносин. У наукових і політичних дискусіях термін «політична ідеологія» перетворився на інструмент вираження політичної спрямованості концепцій та суспільних інститутів.

Сьогодні основні функції ідеології є засобом об'єднання людей або груп, визначальним чинником створення, формування або руйнування відносин між людьми та їх групами й об'єднаннями. До таких функцій вже традиційно відносять: захисну, що забезпечує втілення інтересів і потреб спільнот, при цьому виробляючи відповідні цим процесам типи мислення, поведінки й алгоритми діяльності; пізнавальну, що надає громадянам знання про політичну дійсність, політичні процеси, забезпечуючи зростання рівня їх політичної свідомості та політичної культури; соціально-регулюючу, що забезпечує формування, координацію і реалізацію відносин між соціальними спільнотами на основі законів, моральних та етичних принципів і зразків правомірної поведінки; політичної соціалізації, яка впливає на реалізацію різноманітних програм розвитку суспільства, формуючи при цьому його політичну активність та політичний вибір, тощо. У політичній сфері суспільного життя необхідною умовою позитивної ролі політичних ідеологій є їхній плюралізм, що передбачає їх конкуренцію в рамках правового поля.

10. Окреслено основні ознаки політичної сфери сучасного транзитного суспільства, які полягають у:

1) проблемній реалізації стратегії як світоглядного, підкріпленого ідеологією феномену, – у вигляді довгострокового, послідовного, конструктивного й раціонального плану дій. Нашвидкоруч розроблені програми, концепції, плани розпорюють, фрагментують трансформаційну перспективу розвитку політичної сфери, а, отже, і всієї країни;

2) недостатності взаємного функціонального доповнення держави і суспільства в питаннях регулювання соціально-економічних, політико-правових, культурних процесів;

3) неусталеності суспільних зв'язків та стрімкій зміні форми і змісту багатьох видів суспільних відносин, що виявляється насамперед у невідворотних змінах відносин в економіці пов'язаних з інститутами власності

та вільної конкуренції, а в політичній сфері супроводжується зміною домінантних типів суспільних зв'язків і перерозподілом влади;

4) неадаптованості до нових соціально-політичних умов через неспівпадіння ідеологічного наповнення реформ із ціннісними орієнтаціями, уявленнями, психологічними настановами людини – основного «виконавчого фактора» цивілізаційних змін;

5) невідповідності й відсутності суттєвого оновлення законодавства, яке має задовольняти об'єктивні потреби в частині правового забезпечення нормального розвитку суспільства. Це означає, що суспільні зв'язки в політичній сфері повинні формуватися на підставі політичного плюралізму і багатопартійності, створюючи при цьому систему юридичних норм, які забезпечили б розвиток саме інститутів політичної демократії;

6) відсутність конструктивної взаємодії суб'єктів політичного процесу, яка має бути сформована на основі суспільного консенсусу щодо основної мети та динаміки розвитку країни.

Класичні західні теорії сьогодні не можуть пояснити драматичні колізії сучасного етапу модернізації транзитних країн, оскільки не враховують об'єктивні умови розвитку незахідного світу. Відтак існує необхідність оновлення концепцій модернізації, а також іншого бачення перспектив трансформації існуючих політичних режимів. Розв'язання цього завдання полягає у всебічному аналізі соціально-економічних, політико-правових, культурно-гуманітарних та інших процесів, включаючи дослідження протестної політичної культури та поведінки громадянського суспільства.

11. Для поліетнічного суспільства України при реформуванні політичної сфери актуалізується проблематика впровадження місцевого (муніципального) самоврядування як втілення, комбінація, синтез моделей державно-політичного устрою на конкретному, місцевому ґрунті. Невтручання в особисте життя, єдність у протилежностях, гуманітарно-культурний розвиток регіонів, децентралізація політичної влади – це перспективний шлях незалежної суверенної України до демократії. Запорукою послідовно-мирного та демократичного плину місцевого політичного життя є особливий, конструктивно вироблений образ специфічного співвідношення повноважень центру й органів місцевої влади; справедливий розподіл зобов'язань з економічних, бюджетно-фінансових, фіскальних, культурних та інших питань; делегування знизу – вгору (від сільських рад, територіальних громад і місцевого самоврядування) власне тих функцій, які в об'єктивному сенсі й обсязі самотійно виконати неможливо.

Разом з тим, актуалізовано й питання відповідальності за відносини і процеси в політичній сфері, до прикладу, якщо на місця передається контроль за значною часткою бюджету, – одночасно передається й відповідальність за фінансування низки місцевих програм, які до цього здійснювала політична сфера, тобто центральні органи влади. Чіткі межі відповідальності, спільна координація зусиль, вільна конкуренція несхожих, самотніх складових дозволяє точніше реагувати на внутрішні й зовнішні виклики в політичній сфері, зберігати єдність країни. При цьому акцентується, що фінансово-

бюджетні та гуманітарно-культурні процеси важливо осмислювати паралельно. Загально-соціальне урядування цивілізаційними процесами трансформації, реформування й модернізації країни важливо залишати саме за центральними інститутами політичної сфери.

12. Випадки стримування політико-сферних перетворень в Україні відбуваються в результаті слабкої здатності політичних інститутів та еліт створити в країні правову державу. Правлячий клас ефективний, коли його представляють люди, які мають відповідну освіту, а політичні еліти є професіоналами в галузях політики, економіки, права тощо.

Державницькі дії інститутів політичної сфери значно продуктивніші, коли доповнюються й розвиваються як на рівні суспільства, так і окремих громадян країни. Важливим є механізм самоорганізації, що сприяє досягненню синергетичного ефекту в діях і держави, й суспільства. Це дозволяє суспільству стати впорядкованою, стабільною соціальною системою, кожний елемент якої реалізує свою базову функцію: економіка – адаптації до ринкових відносин; держава і право – інтеграції суспільства; школа, сім'я і церква – успадкування набутого досвіду, звичаїв й обрядів, навичок і вмінь, утвердження зразків правової та етичної поведінки.

Позиції неоінституціоналізму найкраще пояснюють механізм функціонування суспільних сфер транзитних суспільств, а саме яким чином поряд з утвердженням демократичних форм правління країнами та виробленням моделей громадянської поведінки зберігаються або народжуються нові недемократичні зразки буденної практики. Сучасні процеси модернізації означають налагодження постійного діалогу між владою і суспільством. Організація такого діалогу означає рух у бік відкритих політичної і соціальної систем, а сам діалог дає можливість взаємодії на всіх рівнях суспільної організації країни. Суто в політичній сфері – це важливий крок назустріч ефективній координації мислення та дій між адміністративними і політичними групами й інститутами. Тобто, системна реформа політичної сфери виявляється не лише результатом зусиль владних органів, а й підсумковим процесом самоорганізації суспільства, який охоплює всіх його членів. У контексті наукового і світоглядного потенціалу пропонованої концепції перспективним вбачається розвиток нового напрямку досліджень з умовною назвою «Сферна політологія», яка зокрема предметніше розглядала б проблеми модернізації транзитних суспільств.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографія:

1. Тімашова В. М. Політична сфера транзитного суспільства: стан розробки проблеми та еволюційні тенденції: монографія. Київ: Друкарський двір Олега Федорова, 2017. 360 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Тімашова В. М. До генез теоретичного концепту «політична сфера суспільного життя»: історіолого-концептуальний аналіз. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін* / [відп. ред. О. В. Бабкіна]. Київ, 2012. Вип. 8. С. 40–46.

3. Тімашова В. М. Політика як потрійне соціальне явище в історіологічному осмисленні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін* / [відп. ред. О. В. Бабкіна]. Київ, 2012. Вип. 9. С. 8–13.

4. Тімашова В. М. Генезис формування концепту політичної сфери: європейський підхід. *Нова парадигма [журнал наукових праць]. Філософія. Політологія. Соціологія* / гол. ред. В. П. Бех. Київ, 2012. Вип. 110. С. 83–90.

5. Тімашова В. М. Структурно-функціональні співвідношення в дуалітеті «політична сфера – політична система»: ціннісно-регулятивні та управлінські аспекти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін* / [відп. ред. О. В. Бабкіна]. Київ, 2013. Вип. 12. С. 66–72.

6. Тімашова В. М. Співвідношення політичної та публічної сфер. *Нова парадигма [журнал наукових праць]. Філософія. Політологія. Соціологія* / гол. ред. В. П. Бех. Київ, 2014. Вип. 122. С. 94–101.

7. Тімашова В. М. Супутня структурна атрибутика політичної сфери сучасного суспільства: політична культура. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Політика і духовність в умовах глобальних викликів: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2–3 квітня 2014)* / [відп. ред. О. В. Бабкіна]. Київ, 2014. Спецвипуск. С. 246–251.

8. Тімашова В. М. Структура та функції політичної сфери: регулятивні та управлінські аспекти. *Держава і право: збірник наук. праць. Юридичні і політичні науки*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. Вип. 63. С. 306–312.

9. Тімашова В. М. Кратологічні аспекти структурування та аплікування впливів у політичній сфері. *Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. Вип. 64. С. 440–446.

10. Тімашова В. М. Кратологія політичного владарювання суспільними справами в транзитній/модернізованій країні. *Вісник Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія* / [редкол.: А. П. Гетьман та ін.]. Харків, 2014. № 2 (21). С. 178–184.

11. Тіماشова В. М. Політичні процеси як формоутворюючі канали стабільної життєдіяльності політичної сфери. *Вісник Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія* / [редкол.: А. П. Гетьман та ін.]. Харків, 2014. № 4 (23). С. 189–196.

12. Тіماشова В. М. Супутня структурна атрибутика політичної сфери абстрактно взятого сучасного суспільства: соціальна система. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом* / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.) [та ін.]. Київ, 2014. Вип. 2 (41). С. 45–49.

13. Тіماشова В. М. Надсфери і сфери в теоретичній призмі змісту політичного життя суспільства як системи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін* / [відп. ред. О. В. Бабкіна]. Київ, 2014. Вип. 15. С. 78–83.

14. Тіماشова В. М. Соціальна та гуманітарна макросфери в теоретичній призмі змісту політичного життя суспільства як системи. *Вісник Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія* / [редкол.: А. П. Гетьман та ін.]. Харків, 2015. № 1(24). С. 174–184.

15. Тіماشова В. М. Методологія понятійної інтерпретації сфери політичного життя як пізнавального феномена. *Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. Вип. 67. С. 3–12.

16. Тіماشова В. М. Політична етика як невід'ємний супутній складник політичної сфери. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки: Збірник наукових праць*. Харків: Харківський Національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2016. Вип. 1 (11). С. 178–188.

17. Тіماشова В. М. Нова якість політичного класу в Україні. *Політикус: науковий журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського* / [гол. ред. С. М. Наумкіна]. Одеса, 2016. Вип. 1. С. 150–154.

**Статті у зарубіжних фахових виданнях і виданнях України,
які включені до міжнародних наукометричних баз:**

18. Тіماشова В. М. Архитектоника и социологическое содержание политической сферы: политические отношения. *Право и политика : научно-методологический журнал*. Бишкек, 2014. № 2/1. С. 52–55.

19. Тіماشова В. М. Сопутствующая структурная атрибутика политической сферы абстрактно взятого современного общества: политическое право. *LEGEA SI VIATA: научно-практический журнал*. Кишинев, 2014. № 5/2. С. 168–171.

20. Тіماشова В. М. Трирема «политическая система – социальная система – политический процесс» в пространстве политической сферы:

взаимодействие и взаимовлияние. *Право и политика: научно-методологический журнал. Спецвыпуск*. Бишкек, 2015. С. 48–52.

21. Тімашова В. М. Архітектоніка та соціологічний зміст політичної сфери: політичні інститути. *«Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич*. Київ, 2016. Вип. 104 (№ 1). С. 186–189.

22. Timashova V. Self-organization and self-regulation as ability and function of the political sphere of life. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. Одеса, 2016. Svazek 3. Vydani 6. S. 183–188.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають отримані наукові результати:

23. Тімашова В. М. Співвідношення сил і кратологічних впливів у трикутнику «політична система – соціальна система – політичний процес». *Бюлетень Міністерства юстиції України*. Київ, 2014. № 3. С. 158–163.

24. Timashova V. Interaction political sphere with creative spheres and overspheres of public life. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. Одеса. 2016. Svazek 3. Vydani 1. S. 136–141.

25. Тімашова В. М. Політична сфера перехідних (транзитних) суспільств. *Концепції, стратегії та напрями розвитку Української держави: економіка, фінанси, право*: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю професора Андрійчука В. Г. (Київ, 28 вересня 2012). Київ, 2012. С. 97–99.

26. Тімашова В. М. Політична сфера в сьогоденному історіологічному осмисленні. *Державотворчі процеси в Україні та світі: реалії, проблеми, перспективи*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 31 жовтня 2012). *Західноукраїнський науковий вісник. Науковий журнал з питань права, економіки, державного управління*. Івано-Франківськ, 2012. № 4. С. 20–21.

27. Тімашова В. М. Європейські вчені Новітнього часу про місце і роль політичної сфери в суспільному житті. *Соціально-економічний розвиток України та регіонів*: Матеріали Міжрегіональної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 22 листопада 2012). *Західноукраїнський науковий вісник. Науковий журнал з питань права, економіки, державного управління*. Івано-Франківськ, 2012. № 5. С. 29–31.

28. Тімашова В. М. Взаємодія політичної та публічної сфер. *Права людини: історія та сучасність*: Матеріали V наукової конференції студентів та молодих вчених Факультету правознавства та міжнародних відносин УДУМФТ (Київ, 6 грудня 2012). Київ, 2012. С. 53–57.

29. Тімашова В. М. Кратологічні аспекти впливів у політичній сфері. *Молодь, освіта, наука, духовність*: Матеріали X Всеукраїнської наукової конференції студентів і молодих вчених (Київ, 27–28 лютого 2013). Київ, 2013. Ч. 1. С. 387–389.

30. Тімашова В. М. Культурне надбання в сучасному інформаційному суспільстві. *Україна як геополітична реальність: політика, економіка, право,*

духовність: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21 березня 2013). Київ, 2013. Вип. № 9. С. 126–127.

31. Тімашова В. М. Функції політичної сфери як запорука стабільного розвитку країни. *Глобальні тенденції світового господарства та їх вплив на соціально-економічний розвиток України*: Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих науковців (Київ, 5 квітня 2013). Київ, 2013. С. 214–217.

32. Тімашова В. М. Демократизація суспільства – основний чинник формування європейської України. *Розвиток економіки України в умовах глобально-інтеграційних процесів: економіка, фінанси, право*: Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24 травня 2013). Київ: УДУМФТ, 2013. С. 340–343.

33. Тімашова В. М. Етнічний чинник у формуванні політичної культури в Україні. *Права людини: досягнення, проблеми, перспективи*: Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Тернопіль, 2 жовтня 2013). Тернопіль, 2013. С. 5–7.

34. Тімашова В. М. Особливості політичного владарювання у транзитній країні. *Актуальні дослідження в юриспруденції*: Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Тернопіль, 14 грудня 2013). Тернопіль, 2013. С. 11–13.

35. Тімашова В. М. Безпекові аспекти функціонування політичної сфери суспільства в умовах модернізації країни. *ЄС – Україна – Росія*: Матеріали Міжрегіональної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 20 грудня 2013). *Західноукраїнський науковий вісник. Науковий журнал з питань права, економіки, державного управління*. Івано-Франківськ, 2013. № 6. С. 7–9.

36. Тімашова В. М. Політична еліта України в контексті демократичного транзиту. *Становлення і розвиток Української державності: історія, сучасність, зарубіжний досвід*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 6 листопада 2014). Київ, 2014. Вип. № 12. С. 160–162.

37. Тімашова В. М. Громадянське суспільство – джерело формування політичної еліти в Україні. *Модернізація України: проблеми та технології успішності (питання економіки, права, соціології, освіти і культури)*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 12 листопада 2015). *Проблеми модернізації України: [збірник наукових праць]*. Київ, 2015. Вип. № 1. С. 245–247.

38. Тімашова В. М. Політична ідеологія та її місце в політичній сфері і політичній системі суспільного життя. *Нові вектори розвитку демократії та інститутів держави і права*: Матеріали Міжнародної юридичної науково-практичної конференції (Київ, 10 грудня 2015 р.). Київ, 2015. С. 43–45.

39. Тімашова В. М. Модераторська взаємодія політичної сфери з іншими сферами і надсферами суспільного життя. *Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 25–26 грудня 2015). Запоріжжя, 2015. Ч. 1. С. 24–27.

40. Тімашова В. М. Модернізація складників політичної сфери перехідного суспільства. *Право, суспільство і держава: форми взаємодії*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15–16 січня 2016). Київ, 2016. С. 22–26.

41. Тімашова В. М. Інститути як об'єкти модернізації політичної сфери. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 22–23 січня 2016). Одеса, 2016. С. 9–12.

42. Тімашова В. М. Сучасний концепт політичної сфери життя суспільства в Україні. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 29–30 січня 2016). Львів, 2016. С. 9–11.

43. Тімашова В. М. Інститут освіти в контексті співвідношення духовної та діяльнісних сфер. *Формування державної освітньої політики: філософські, теоретичні та прикладні аспекти*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. *Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Тематичний випуск. Збірник наукових статей*. (Київ, 25–26 лютого 2016). Київ, 2016. С. 116–119.

44. Тімашова В. М. Кратологічне наповнення політичної сфери: змістовні аспекти. *Государство и право. Актуальные научные проблемы. Рассмотрение. Решение. Практика: сборник научных статей* (Гданьск, 30–31 марта 2016). Варшава, 2016. С. 10–12.

45. Тімашова В. М. Деякі аспекти правління, управління й адміністрування при здійсненні реформ. *Європейський вимір реформування публічного управління в Україні*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 24 листопада 2016). Київ, 2016. Вип. 3. С. 138–139.

46. Тімашова В. М. Інститут освіти в контексті співвідношення політичної та інформаційної сфер суспільного життя у транзитній країні. *Education in modern university – project-based approach to the work organization in polstscal scince, sociology, philosophy, psychology, history according to the guidelines of the europen qualifications framework (experience of the paneuroipean university)*: Тези доповіді (Sladkovicovo (Slovak Republic), March 22–24 2017). Sladkovicovo, 2017. P. 88–92.

47. Тімашова В. М. Спосіб стратагемування та стратегіювання як операційний конструкт на дослідницькому полі політичної сфери. *Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози*. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Дванадцяті юридичні читання» (Київ, 1–3 червня 2017). Київ, 2017. С. 363–365.

АНОТАЦІЇ

Тімашова В. М. Конституювання й функціонування політичної сфери транзитного суспільства: теоретико-методологічний аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2019.

У дисертації здійснене авторське теоретичне осмислення сучасної політичної сфери транзитного суспільства через призму світових політико-сферних проблем в історичному та політологічному вимірі – від стародавньої китайської стратегією «закон – довіра – влада» і до поточного часу.

Виявлено генезу сферного феномену та сформульовано авторську дефініцію політичної сфери. Вказано на логікологічне розміщення політичної сфери на соціологічному полі країни та визначено її трисекторну внутрішню конструкцію. Розведено поняття «політична сфера життя людини» та «галузі життєдіяльності людини».

З позицій системного підходу уточнені структура і функції, що відповідають архітектоніці політичної сфери як взаємодії політичних відносин, політичних інститутів, політичної ідеології та супутніх елементів (політичної системи, політичної культури, політичного права та інших).

З'ясовано логіку локалізації політичної сфери в контексті з іншими сферами суспільного життя, що зумовлює міру та інтенсивність впливу політичної сфери на життєдіяльність людей у будь-якій країні, тип політичного режиму, модель громадянського суспільства, форму політичного правління країною тощо.

Отримало подальший розвиток сучасне бачення теоретико-методологічного потенціалу синергетики в апікації до проблем конституювання і функціонування політичної сфери транзитного суспільства.

Ключові слова: політична сфера, сфера суспільного життя, галузь життєдіяльності людини, ідея сферного феномену, концепція суспільної сфери, конституювання політичної сфери, функції політичної сфери, політична модернізація, транзитне суспільство, політичні відносини, політичні інститути, політична ідеологія.

Тімашова В. М. Конституирование и функционирование политической сферы транзитного общества: теоретико-методологический анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора политических наук по специальности 23.00.01 – теория и история политической науки. Национальный педагогический университет имени Н. П. Драгоманова, Киев, 2019.

В диссертации предпринята попытка авторского теоретического осмысления современной политической сферы через мировые политико-сферные проблемы в историческом и политологическом измерении – от

древней китайской стратегемы античных времен «закон – доверие – власть» до нашего времени.

Выявлен генезис сферного феномена и сформулирована начальная авторская дефиниция политической сферы. Указан логиколокус размещения политической сферы на социологическом поле страны и определена ее трехсекторная внутренняя конструкция. Разведены понятия «политическая сфера жизни человека» и «отрасль жизнедеятельности человека». Получил развитие понятийно-категориальный аппарат выбранного предмета исследования.

С позиций системного подхода уточнены структура и функции, отвечающие архитектонике политической сферы как взаимодействию политических отношений, политических институтов, политической идеологии и сопутствующих элементов (политической системы, политической культуры, политического права и других).

Выяснена логика локализации политической сферы в контексте с другими сферами общественной жизни, что определяет меру и интенсивность воздействия политической сферы на жизнедеятельность людей в любой стране, тип политического режима, модель гражданского общества, форму политического правления страной и тому подобное.

Получило дальнейшее развитие современное видение теоретико-методологического потенциала синергетики в аппликации к проблемам конституирования и функционирования политической сферы транзитного общества.

Ключевые слова: политическая сфера, сфера общественной жизни, область жизнедеятельности человека, идея сферного феномена, концепция общественной сферы, конституирование политической сферы, функции политической сферы, политическая модернизация, транзитное общество, политические отношения, политические институты, политическая идеология.

Timashova V. M. Constituting and Functioning of the Political Sphere of the Transit Society: Theoretical and Methodological Analysis. – The manuscript.

Thesis for a Doctor's Degree in Political Science, Specialty 23.00.01 – Theory and History of Political Science. National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2019.

The main purpose of the study was the complex conceptualization of the phenomenon of the modern political sphere of transit society.

The scientific novelty of the dissertation consists in conceptualizing the phenomenon of the political sphere, constructing the theoretical and methodological model of the political sphere, clarifying its components, differentiating the spheres of public life, revealing the nature of the political sphere, which determines the course of the constitution and functioning of its institutions and structures in the conditions of political modernization of Ukraine.

It was proposed the concept of the scientific episteme «The theory of the political sphere of transit society». For this purpose, the history of the constitution of the triad is considered: (1) the sphere idea – (2) the concept of the social sphere –

(3) the genesis of the theory of political sphere, reflected in ancient myths and folklore, diverse written sources of the Antique and Renaissance epochs, the European Medieval and Enlightenment, New and Newest Times.

Taking into account the work of A. Maslow, V. Pareto et al. in relation to the social needs and interests of the person, social areas are classified (1) creative in which people produce tangible and intangible products, (2) consumer (in which people only consume these manufactured products) and infrastructural (serving all spheres of public life).

The main features of the political sphere of modern transit society are outlined. This is in particular the uncertainty of the state strategy of development of society; lack of cooperation between the state and society in matters of regulation of various social relations; the unstable social relations and the rapid change in the form and content of many types of social relations, which in the political sphere is accompanied by a change in the dominant types of social ties, the division of power and the redistribution of authority, and so on.

For the study, special methods are proposed related to practical-managerial means of the political sphere, in particular: human centered; triad; ethno-cultural construction of polity in a multicomponent society, etc. The conceptual-categorical apparatus of the chosen subject of research has been developed, namely, the vision of such categories as «the super sphere of public life», «reforming of the political sphere», «logic of the social life», «the system of political and spherical domination of the country», «sphere logic of the socio-political life».

The content of the philosophical category «social existence of man», which contains two sub-concepts, is specified: a) «sphere of social life of man» and b) «branch of social life of man», as well as a scheme of correlation in the corresponding phases of deployment of various political processes of structural components of the political sphere.

From the standpoint of system analysis, the structure and functions corresponding to the architectonics of the political sphere as the interaction of political relations, political institutions, political ideology and related elements (political system, political culture, political law, etc.), as well as the provision that the functioning of open dynamic systems, which is the political sphere, is provided by processes of self-organization, self-regulation and adaptation. It can be defined both as functions of the system and as its characteristics.

Extended understanding of determinism of the triad method of socio-political transformations: (1) qualitative prerequisite transformational changes predetermine (2) consecutive social and purely political reforms, and the latter accumulate civilization potential (3) for a comprehensive socio-political modernization of the country. It is about the political sphere of life and its branches, which penetrate into the sociological field of neighboring spheres as a kind of subsystem «sections» of people's livelihoods. These political-sphere transformations are necessarily reflected in other areas of life and activities, which ultimately affects the modernization processes of the transit country.

Further development of the modern vision of the theoretical and methodological potential of synergetics in application to the problems of constitution

and functioning of the political sphere of transit society, as well as the position on the role of synergetics, which can serve as a means of disclosing the nature of the political sphere, indicating the need to withdraw from a one-sided, linear scenario of its constitution and functioning in a transit society.

The logic of the localization of the political sphere in the context of other spheres of public life depending on its influence on neighboring spheres with its related branches of life is elucidated. As a result, the extent and intensity of the influence of the political sphere on the livelihoods of people in any country determines the type of political regime, the model of civil society, the modus of the constitutional order, the form of political government of the country.

For the multi-ethnic society of Ukraine in the reform of the political sphere, special conditions and rules are proposed such as: non-interference in private life, humanitarian and cultural autonomy of regions and regions, unity in opposites, decentralization of political power as a promising way of developing an independent sovereign Ukraine to democracy.

Key words: the sphere of social life, the sphere of human life, the idea of the sphere phenomenon, the concept of the social sphere, the constitution of the political sphere, the functions of the political sphere, political modernization, the transit society, political relations, political institutions, political ideology.

Підписано до друку 25.01.2019 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 021
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.